

The more loving one

Over W.H. Auden (1907-1973) en agape

Op 21 februari 2007 is het 100 jaar geleden dat de Engels-amerikaanse dichter Wystan Hugh Auden geboren werd. Zijn 100ste geboortjaar zal niet onopgemerkt voorbij gaan. Niet in het Angelsaksisch taalgebied, maar – en dat is opmerkelijker - ook niet in Nederland. Dit jaar zal namelijk een begin gemaakt worden met de integrale vertaling van de poëzie van Auden.¹ Dit ambitieuze initiatief tekent de zeggingskracht die het werk van W.H. Auden 34 jaar na zijn dood nog altijd heeft. Alom geldt hij als één van de grootste dichters van de 20ste eeuw.

Ook aan kerk en theologie mag dit geboortjaar niet onopgemerkt voorbij gaan. Niet alleen omdat Auden een groot dichter was, maar ook en vooral omdat het christelijk geloof een belangrijke rol speelde in zijn leven en werk. Daarom in dit artikel een schets van zijn geloofsgeschiedenis.

Agape

Auden raakte als kind vertrouwd met de Anglicaanse traditie. Zijn ouders voelde zich thuis bij een hoogkerkelijke liturgie, en van hen erfde hij dan ook een voorliefde voor rituelen en schoonheid. Hun religieuze gevoeligheid heeft hij zich overigens niet meteen blijvend eigen gemaakt, want in zijn puberteit nam hij afscheid van het geloof. Al is 'afscheid' misschien een te groot woord: 'I simply lost interest,' schreef Auden later zelf.² Opmerkelijk is wel dat dit verlies aan belangstelling samenviel met de plotselinge wens dichter te willen worden. Auden ging vanaf dat moment zijn leven aan de poëzie wijden, aanvankelijk tijdens zijn studententijd in Oxford, maar later ook naast zijn baan als leraar. Het is een periode waarin anderen hem beschrijven als eigenzinnig en arrogant.

In het begin van de dertiger jaren van de vorige eeuw doet Auden een bijzondere ervaring op, die hem altijd zal bijblijven als een belangrijk markeringspunt in zijn leven. Pas in 1964 zal hij over deze ervaring expliciet schrijven (in een voorwoord getiteld *'The Protestant Mystics'*). Hij noemt haar dan een *'Vision of Agape'*. Het betreft een religieuze ervaring in juni 1933 toen Auden leraar was in Colwall. Op een mooie zomeravond bevond hij zich na het eten op een grasveld in het gezelschap van een aantal collega's, toen hij zich opeens overweldigd voelde door een kracht die onweerstaanbaar was en die – zo verzekert Auden zelf - van buitenaf kwam.

'I felt myself invaded by a power which, though I consented to it, was irresistible and certainly not mine. For the first time in my life I knew exactly – because, thanks to the power, I was doing it – what it means to love one's neighbor as oneself. I was also certain, though the conversation continued to be perfectly ordinary, that my three colleagues were having the same experience. (...) My personal feelings towards them were unchanged – they were still colleagues, not intimate friends – but I felt their existence as themselves to be of infinite value and rejoiced in it.

I recalled with shame the many occasions on which I had been spiteful, snobbish, selfish, but the immediate joy was greater than the shame, for I knew that, so long as I was possessed by this spirit, it would be literally impossible for me deliberately to injure another human being. I also knew that the power would, of course, be withdrawn sooner or later and that, when it did, my greeds and self-regard would return.³

Dit laatste – de terugkeer van zijn oude levenshouding - bleek inderdaad het geval. De invloed van deze bijzondere agape-ervaring was in zijn werk weliswaar aanvankelijk merkbaar - bijvoorbeeld in het gedicht *'A Summers Night'* en een boekrecensie waarin Auden lyrisch en volgens sommigen zelfs sentimenteel spreekt over de liefde -, maar slechts als een rimpeling in een vijver, waarvan het oppervlak weer snel glad trok. Hij verviel weer in dezelfde pose die hem tevoren kenmerkte. Maar kennelijk bevatte deze numineuze ervaring zaad dat de tijd nodig had om te ontkiemen, want achteraf zal Auden schrijven:

'...among the various factors which several years later brought me back to the Christian faith in which I had been brought up, the memory of this experience and asking myself what it could mean was one of the most crucial, though, at the time it occurred, I thought I had done with Christianity for good.'⁴

Community in action

Vreemd genoeg zal een volledig aan de *'Vision of Agape'* tegengestelde ervaring Auden de laatste zet geven richting het christelijk geloof. Auden zelf omschreef deze volgende ingrijpende ervaring cryptisch als *'to feel oneself the prey of demonic powers'*.⁵ Biografen weten te vertellen op welke dramatische gebeurtenis Auden doelde.⁶ Het was 1941 en Auden was kort daarvoor geëmigreerd naar Amerika en woonde in New York. Hij was daar een relatie aangegaan met Chester Kallman (Auden was homoseksueel) en was overgelukkig. Maar op een dag biechtte Kallman op dat hij andere minnaars had. Auden is kort daarna buiten zichzelf geraakt en heeft in een vlaag van verstandsverbijstering Kallman in zijn slaap geprobeerd te wurgen. Gelukkig werd Kallman wakker en kon hij Auden van zich af werpen. Maar deze vlaag van verstandsverbijstering zou een zwarte schaduw werpen over Audens verdere leven. Ondanks het feit dat Auden en Kallman een leven lang bij elkaar bleven, zouden de twee steeds verder van elkaar verwijderen. Maar - behalve de aanzet tot deze blijvende verwijdering zou *'The Crisis'* (zoals Auden het voor intimi noemde) ook de definitieve duw worden richting het christelijk geloof.

Auden was door allerlei andere gebeurtenissen (onder andere een ervaring tijdens de Spaanse burgeroorlog en het lezen van Kierkegaard) al tot de ontdekking gekomen dat het christelijk geloof hem nog steeds meer deed dan hij zelf dacht. Daarom had hij *'bij wijze van experiment'*, zoals hij het zelf wat onderkoeld omschreef, na lange tijd het kerkbezoek weer hervat. Maar de dramatische gebeurtenis 1941 gaf de beslissende zet: vanaf dan zal Auden zijn leven lang, waar hij ook woonde, een geregelde en betrokken kerkganger zijn.

Wat heeft Auden in de kerk gezocht en ook gevonden? Allereerst de rituelen. Van preken moest hij niet zoveel hebben, of het moesten theologisch doorwrochte preken zijn, want in theologie was hij nu juist wél geïnteresseerd. En: hij raakte er op den duur ook goed in thuis. Augustinus, Luther, Kierkegaard, Buber, Tillich, Barth – hun werk kende voor Auden geen geheimen. Ursula Niebuhr (de vrouw van de bekende Amerikaanse theoloog Reinhold Niebuhr met wie Auden bevriend was) was zelfs van mening dat hij beter op de hoogte was van theologie en dogmageschiedenis dan menig vaktheoloog.⁷ Maar meer nog dan theologisch doorwrochte preken zocht Auden in de kerk het gezamenlijke ritueel. Het collectieve karakter van de eredienst had voor hem een primaat boven het particuliere geloofsleven. De ware aanbidding was voor hem een zaak van *'a community in action, a thing done together, and only secondarily a matter of individual feeling or thinking.'*⁸

A community in action – in die omschrijving is zijn eerste agape-ervaring nog te herkennen. In de kring van de kerk vond hij de gemeenschap die hij voor het eerst had ervaren in de zomer van 1933: een groep van individuen verenigd door de liefde voor iets buiten hen. Maar tegelijk boden de rituelen van de eredienst hem houvast tegenover de duistere machten die kennelijk óók in hem huisden en die hem in 1941 hadden overweldigd. Met name het ritueel van de Eucharistie was voor hem belangrijk: in de Eucharistie wordt de zelfzucht die in mensen huist getransformeerd tot agape.

Poëzie

Deze ingrijpende veranderingen in het leven van Auden hebben uiteraard ook in zijn werk sporen nagelaten. Dat geldt niet alleen voor zijn proza (essays, boekbesprekingen), maar ook voor zijn poëzie. Allereerst wat de vorm betreft. De Nederlandse dichter Benno Barnard roemt zijn verstechniek en spreekt van bezetenheid en 'neurotisch tellen'.⁹ Edward Mendelson, de door Auden zelf benoemde beheerder van zijn literaire nalatenschap en schrijver van diverse standaardwerken over Auden's werk, meent zelfs dat de *'Vision of Agape'* hier een beslissende verandering heeft veroorzaakt. Vóór die tijd gebruikte Auden vaak een vrijere versvorm, zoals gebruikelijk was in het modernisme: elk gedicht vereiste een unieke onherhaalbare architectuur, vond men, want het gebruik van vaste vormen gold als een inperken van individuele vrijheid. Maar gaandeweg gebruikte Auden steeds meer vastere vormen en metra. Mendelson schrijft dat toe aan een nieuwe waardering voor collectieve en eeuwige waarden.¹⁰ Barnard schrijft: '...er was zijn diep verlangen naar stramien, voorschrift, regels, verfijnde gestrengheid – tussen liturgie en prosodie bestond voor hem geen wezenlijk verschil. Totale vrijheid was slecht voor kunstenaars.'¹¹

Maar behalve qua vorm ondergaan veel gedichten in de loop der tijd ook inhoudelijk de invloed van zijn religieuze leven. Overigens zonder te verworden tot een in poëzie verpakte dogmatiek of filosofie. Maar dat het christelijk geloof een belangrijke rol is gaan spelen in zijn leven is onmiskenbaar. Het laat zich aflezen aan de titels van gedichten als *'Luther'* of *'Friday's Child'*. Dit laatste gedicht, dat gaat over de gekruisigde Christus, schreef hij ter herinnering aan Dietrich Bonhoeffer. Uit dit gedicht blijkt hoe goed Auden het werk van Bonhoeffer - met name de gevangenisbrieven - kende.

Behalve in afzonderlijke gedichten heeft het christelijk geloof vooral gestalte gekregen in grotere werken als *'Horae Canonicae'* en *'For the Time Being'*. Het laatste werk heeft het mysterie van de incarnatie als thema. Het behandelt de Kerstgeschiedenis, maar tegen de achtergrond van een twintigste-eeuws levensgevoel. Belangrijker nog zijn de *'Horae Canonicae'*. Het betreft hier een zevental gedichten gegroepeerd naar de oudchristelijke getijden die het ritme van de dag bepalen. Alle gedichten uit deze cyclus spelen op Goede Vrijdag, en gaan dus over de kruisiging van Christus, en opnieuw in een decor dat twintigste-eeuws is. Door de grote poëtische zeggingskracht geldt deze cyclus als een literair hoogtepunt in het oeuvre van Auden.

De *'Horae'* vormen echter niet alleen literair gezien een hoogtepunt. In geen ander werk van Auden zijn de pijlers van zijn geloof zo duidelijk zichtbaar als in deze gedichten. Die pijlers waren: de incarnatie, de kruisdood, de erfzonde en de vergeving van de zonden. Zelf was Auden van mening dat, als iemand een christen wil worden, 'a man has to believe them all'.¹² Opvallend genoeg noemde hij in dat rijtje de opstanding van Christus niet. Met de opstanding had Auden dan ook grote moeite (evenals met de eschatologie in het algemeen). In het

genoemde *'Friday's Child'* heet het dan ook: 'Now, did He really break the seal/ And rise again? We dare not say.' Maar de vier genoemde geloofspunten vormden voor Auden het minimaal noodzakelijk gebinte van het christelijk geloof. In de *'Horae'* krijgen ze op een indringende en beeldende manier vorm. Zo krijgt bijvoorbeeld het begrip 'zonde' gestalte in de menigte die zich tegen Christus keert. De menigte is een roofdier, 'Leviathan, the Social Beast', zoals Auden het noemde.¹³ Een 'crowd' was voor Auden het volstrekte tegenbeeld van een 'community'.

Eenzaamheid

Ondanks het feit dat Auden zocht naar een kring van vriendschap en agape, is hij altijd min of meer eenzaam gebleven. Of nog schrijnender: steeds eenzamer geworden. Vanaf 1957 vertoeven Auden en Kallman 's winters in New York en 's zomers in hun huis in Kirchstetten (Oostenrijk). Ze zijn nog bij elkaar. Maar hun relatie is niet wat Auden er van heeft gehoopt. Hij had gehoopt op een verhouding vergelijkbaar met het huwelijk, waarvan de ring een symbool is. Auden gebruikt het woord 'ring' dan ook meerdere malen. Veelzeggend: een ring is ook in het Engels een sieraad, maar tegelijk een kring. In die laatste betekenis had hij het woord al eens gebruikt in *'A Summers Night'*: 'Equal with colleagues in a ring.' Maar een ring van agape heeft hij met Kallman nooit kunnen delen.

In 1963 besluit Kallman om de winters in Athene door te brengen. Daar is niet alleen het klimaat aantrekkelijker, maar hij denkt er ook gemakkelijker relaties met andere mannen aan te kunnen knopen. Het wordt steeds duidelijker: de grote liefde van Auden voor Kallman is niet wederzijds. Auden heeft dit willen aanvaarden. 'If equal affection cannot be/ Let the more loving one be me' - deze regel uit het gedicht *'The More Loving One'* is misschien wel de beste verwoording van die houding. Auden is niet het onverschillige roofdier meer dat hij zegt te zijn geweest in zijn jonge jaren. Hij heeft een nieuwe levenshouding gevonden: een levenshouding waarvan agape het wachtwoord is geworden.

Die houding heeft niet kunnen voorkomen dat hij steeds eenzamer werd. Ook zijn gezondheid werd minder. Jarenlang overmatig roken, alcohol- en benzedrinegebruik eisten hun tol. Zijn gezicht was voortijdig verouderd. Ronduit tragisch is het isolement van zijn laatste jaren. Door Kallmans vertrek naar Athene voelt Auden zich niet meer thuis in New York. Wanneer zijn oude universiteit in Oxford hem het aanbod doet om een huis te huren op het universiteitsterrein aanvaardt hij dat en keert hij terug naar Europa. Hij hoopt er opgenomen te worden in de levendige gemeenschap die hij zich herinnert uit zijn studententijd. Maar Oxford wordt ook niet wat hij ervan verwacht. In de eetzaal zit hij vaak in zijn eentje en hij leidt een teruggetrokken bestaan. Hij wordt knorrig en zonderling.

In 1973, als hij na een zomerverblijf in Kirchstetten op het punt staat terug te keren in Oxford, overlijdt Auden in Wenen op een hotelkamer. Een van de laatste strofen die hij schreef is een haiku en luidt (uit: *'Profile'*¹⁴):

*He has never seen God,
but, once or twice, he believes
he has heard Him.*

Al geldt tot op bepaalde hoogte wat de Amerikaanse dichter Robert Frost ooit schreef: 'Poëzie is dat wat door vertaling verloren gaat' -, het is een gebeurtenis van belang dat alle gedichten van Auden binnen niet al te lange tijd ook in het

Nederlands te lezen zijn. En het werk van een dichter die zoveel belangstelling had voor theologie, verdient dan zeker de belangstelling van theologen.

¹ Aangekondigd door uitgeverij Meulenhoff, die dit project in 2007 begint met de uitgave van een selectie van Auden's gedichten.

² W.H. Auden, 'W.H. Auden', in: James A. Pike (ed.), *Modern Canterbury Pilgrims, The Story of Twenty-three Converts and why they chose the Anglican Communion*, A.R. Mowbray & Co., London 1956, p. 33.

³ W.H. Auden, *Forewords and Afterwords*, Vintage International, New York 1989, p. 69.

⁴ Idem, p. 70.

⁵ *Modern Canterbury Pilgrims*, p. 41.

⁶ Zie bijvoorbeeld: Dorothy J. Farnan, *Auden in love*, Faber and Faber, London Boston 1984, p. 53-57, en: Richard Davenport-Hines, *Auden*, Vintage Books, New York 1999, p. 212-214.

⁷ Arthur Kirsch, *Auden and Christianity*, Yale University Press, New Haven & London 2005, p. 3.

⁸ *Modern Canterbury Pelgrims*, p.33.

⁹ Benno Barnard, *Dichters van het Avondland*, Uitgeverij Atlas, Amsterdam Antwerpen 2006, p. 139-140.

¹⁰ Edward Mendelson, *Early Auden*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2000, p. 172-176.

¹¹ Benno Barnard, p. 145.

¹² Arthur Kirsch, p. xx.

¹³ Idem, p. 127.

¹⁴ W.H. Auden, *Collected Poems, Edited by Edward Mendelson*, Vintage Books, New York 1991, p. 774.